

Казначєєва Дар'я Володимирівна,

кандидат юридичних наук

(Харківський національний університет внутрішніх справ)

УДК 343.211

**ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ ЩОДО ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ:
АНАЛІЗ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ**

В даній статті проаналізовані абсолютні та відносні показники кількості потерпілих похилого віку, що відображають динаміку стану їх віктимізації; досліджено динаміку структури віктимізації осіб похилого віку в залежності від їх статі; вивчено структури злочинів, вчинених щодо осіб похилого віку, що, в свою чергу, дозволило виділити найпоширеніші види злочинів, в яких потерпілим є особа похилого віку, а також простежити динаміку вчинення основних видів злочинів за останні два роки.

Ключові слова: особа похилого віку, латентна злочинність, динаміка, структура злочинів.

Сьогодні в Україні спостерігаються негативні тенденції розвитку злочинності, що обумовлені соціально-економічними змінами, які відбуваються у суспільстві. Разом з тим збільшується не тільки рівень криміналізації населення, але й значними темпами зростає кількість потерпілих від злочинів. При цьому впродовж останніх років все частіше злочинці обирають у якості жертв суспільно небезпечних посягань людей похилого віку – найменш захищену і слабку категорію населення.

Статистичні дані свідчать, що стосовно пенсіонерів в Україні вчиняється кожний 13 злочин, і така тенденція неухильно зростає. Так, У 2013 році всього потерпілими від злочинів на території України було 426651 особи, з них 33119 – особи похилого віку. Це пов'язано не тільки із підвищенням рівня злочинності, а і з тим, що у нашій країні, як і у всьому світі, простежується тенденція до поступового «старіння» населення, тобто щорічного збільшення кількості осіб старше 60 років.

Злочинні загрози щодо однієї з найбільш соціально незахищених категорій населення підривають конституційні гарантії прав і свобод, недоторканості та безпеки громадян. У той же час усі цивілізовані суспільства одним зі своїх моральних

обов'язків вважають пріоритетний захист старшого покоління громадян.

Важливим питанням у таких умовах стає удосконалення форм і методів запобігання злочинності. У контексті такої категорії осіб, як громадяни похилого віку, одним з найбільш ефективних напрямків запобігання вчиненню щодо них злочинів вбачається віктимологічна профілактика. Питанням вивчення особи потерпілого похилого віку у вітчизняній кримінологічній науці до цього часу приділялась недостатня увага. Так само недостатньо вивчалися і детермінанти злочинності щодо вказаної категорії потерпілих, відповідні напрацювання щодо ефективної протидії.

Тому питання протидії злочинам, вчиненим стосовно осіб похилого віку, а також прогноз розвитку криміногенної ситуації у цій сфері є досить актуальним.

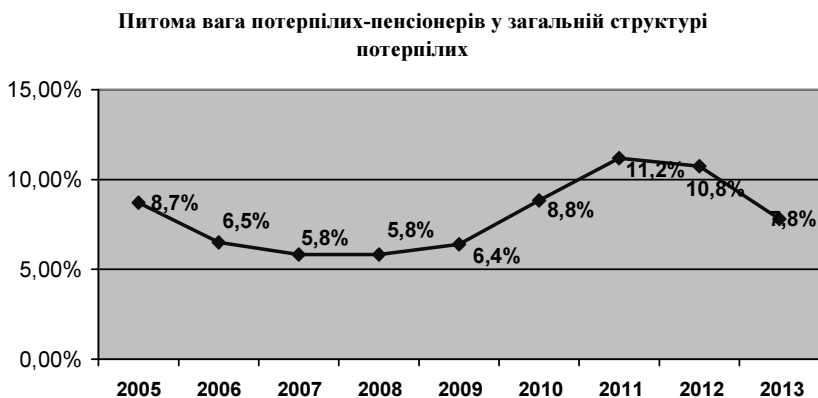
Окремі питання кримінологічної характеристики злочинів, що вчиняються щодо осіб похилого віку досліджували такі науковці, як В. В. Антипов, А. А. Байбарін, О. В. Барсукова, Л. В. Борових, С. В. Бородін, В. М. Бурдін, Є. Б. Дороніна, Ю. І. Євстратов, О. Ф. Кістяківський, А. П. Козлов, Р. І. Михеєв, М. А. Неклюдов, В. Г. Павлов, Т. А. Плаксіна, О. М. Попов, П. В. Разумов, В. Спасович, О. Д. Сітковська, М. С. Таганцев, В. В. Тирський, П. Л. Фріс, М. І. Хавронюк, В. Б. Хагуєв, В. Л. Чубарев та ін. Однак вивчення зазначених проблем, а особливо прогнозування динаміки злочинів вчинених щодо осіб похилого віку ускладнюється відсутністю або обмеженим доступом до статистичних даних щодо віктимологічного обліку потерпілих похилого віку від різних видів злочинів, особистості злочинця, обстановки та способів вчинення злочинів даної категорії.

Аналіз динамічних рядів абсолютних та відносних показників віктимізації осіб похилого віку свідчить про те, що з 2005 по 2014 роки вона мала хвилеподібний характер.

Так, за статистичними даними МВС України у 2005 році від злочинів постраждали – 26 9862 пенсіонера, що складає 8,72 % від загальної кількості потерпілих на території України (у 2005 році – 309208 осіб); у 2006 році – 16 613 пенсіонерів, що складає (6,5 %) (із загальної кількості потерпілих – 255122 осіб); у 2007 р. – 13 417 пенсіонерів, що складає (5,82 %) (із загальної кількості потерпілих – 230468 осіб); у 2008 році – 12 535 пенсіонерів, що складає (5,83 %) від загальної кількості потерпілих (із загальної кількості потерпілих – 214848 осіб); у 2009 році – 17049 пенсіоне-

рів, що складає (6,4 %) (із загальної кількості потерпілих – 265982 осіб); у 2010 році – 28419 пенсіонерів, що складає (8,84 %) (із загальної кількості потерпілих – 321228 осіб); у 2011 році – 20313 пенсіонерів, що складає (11,2 %) (із загальної кількості потерпілих – 129667 осіб); за 2012 рік – 17577 пенсіонерів, що складає (10,8 %) (із загальної кількості потерпілих – 118558 осіб); за 2013 рік – 33119 пенсіонерів, що складає (7,8 %) (із загальної кількості потерпілих – 426651 особа) (Діаграма 1).

Діаграма 1

Отримані в ході дослідження абсолютні та відносні показники кількості потерпілих похилого віку відображають динаміку стану їх віктимізації. Аналіз виявлених показників свідчить, що частка жертв похилого віку у загальній структурі потерпілих в Україні у цілому не перевищує 11,2%. Однак, якщо з 2005 по 2007 роки кількість злочинів стосовно осіб похилого віку поступово знижувалося, то з 2008 року спостерігається тенденція щодо стійкого зростання рівня віктимізації потерпілих осіб похилого віку (загалом на 5 %). У 2013 році має місце тенденція щодо зниження частки потерпілих пенсіонерів загалом на 3 % від попереднього року [1].

Крім того, значна частка як вчинених злочинів, так і потерпілих від них є латентними.

Наприклад, про рівень латентності свідчить проведене опитування потерпілих осіб похилого віку [2]. Зокрема, у запитанні: «У яких відносинах Ви перебували з винною особою до вчинення злочину?» лише 43,5 % респондентів зазначили, що не були знайомими зі злочинцем. Аналізуючи відповіді осіб похилого віку

встановлено, що 9,3 % респондентів визначили, що злочин щодо них був вчинений їх рідними (дітьми, онуками); 20,4 % – осіб похилого віку перебували у дружніх стосунках зі злочинцем; 26,8 % – знали один одного візуально. Проте не всі особи похилого віку виявили бажання повідомити про факт вчинення щодо них злочину (так, 31,9 % респондентів відповіли, що не повідомляли про вчинений щодо них злочин), акцентуючи увагу на тому, що для цього у них були поважні причини, які літні люди відмовилися назвати. Заслужує на увагу той факт, що майже 30 % респондентів у запитанні: «Чи звернулися б Ви до міліції, якщо злочин був би малозначним?» обрали варіант – «ні». Варіант «залежно від обставин» визначили 16,7 % осіб похилого віку. Такими обставинами для зазначеної категорії осіб є: наявність особистої цінності, яку становить річ (вона не завжди може мати матеріальний характер), що стала предметом корисливого злочину (переважно стосується крадіжок), сором перед іншими людьми за вчинки своїх рідних чи близьких, небажання псувати майбутнє особі, що вчинила б злочин (оскільки вважають, що будь-яка людина «не застрахована» від помилкових вчинків) тощо. Проте існують й інші причини ухилення особами похилого віку від повідомлень про факт вчинення щодо них злочину. Як правило, літні люди керуються різними мотивами: відсутністю бажання вступати у контакти з правоохоронними органами через страх помсти з боку злочинців, через значний проміжок часу з моменту вчинення злочину, малозначністю збитків, незнанням закону тощо. На запитання: «Чи звернулися б Ви до міліції, якщо злочин був би вчинений особою, з якою Ви перебуваєте у родинних стосунках?», майже 53 % респондентів обрали варіант відповідь – «ні», що на нашу думку може становити значний масив латентної злочинності.

Таким чином, на сьогодні простежується тенденція збереження високого рівня латентності віктимізації осіб похилого віку як об'єктивної (природної), так і суб'єктивної (штучної).

Інтерес становить дослідження динаміки структури віктимізації осіб похилого віку в залежності від їх статі. Так, питома вага жінок-пенсіонерок за останні роки склала 52,7%, чоловіків, відповідно 47,3%, що свідчить про стабільність віктимізації жінок і чоловіків похилого віку, незалежно від загальної кількості зареєстрованих злочинів з такими потерпілими.

Таким чином потерпілі пенсіонери-жінки стають жертвами злочинів частіше, ніж чоловіки. Разом з тим, за окремими видами злочинів динаміка віктимізації дещо інша.

Аналіз статистичних даних свідчить, що кількість тяжких тілесних ушкоджень, спричинених пенсіонерам-чоловікам практично у 2 рази перевищує кількість тяжких тілесних ушкоджень щодо пенсіонерів-жінок (+ 27,3%). Схожа динаміка віктимізації простежують при вчиненні умисних ушкоджень середньої тяжкості (чоловіки – 56,6%, жінки – 43,3%) та при вчиненні умисних вбивств (чоловіки – 52%, жінки – 48%) (Діаграма 2).

Діаграма 2

Аналіз приведеної структури злочинів свідчить про більшу віктимізацію чоловіків похилого віку від тяжких насильницьких злочинів, ніж жінок такої ж вікової групи. Разом з тим спостерігається повне домінування потерпілих-жінок серед жертв корисливих та корисливо-насильницьких злочинів (крадіжка, шахрайство, грабіж, розбій). При цьому, частка потерпілих жінок від грабежів, розбоїв та шахрайств значно перевищує частку потерпілих чоловіків (+ 30%).

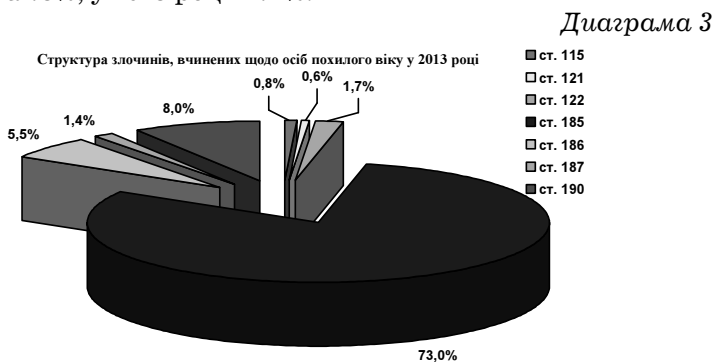
Таке співвідношення в структурі потерпілих похилого віку в залежності від статі для основних видів злочинів є закономірним. Так, враховуючи спосіб вчинення крадіжки, а також велику розповсюдженість даного злочину, закономірно, що він вчиняється приблизно однаково як по відношенню до чоловіків, так і до жінок; грабежі, розбої та шахрайства легше вчинити щодо жінок похилого віку (вони більш слабкі фізично, більш довірливі тощо); у більшості випадків потерпілими від злочинів проти життя та здоров'я є чоловіки, це може пояснюватись великою кількістю вчинення таких злочинів на побутовому ґрунті (під час розпиття спиртних напоїв у компанії чоловіків, сварок між ними, фізичною слабкістю чоловіків похилого віку тощо).

Слід зазначити, що за статистичними даними МВС України досить велику частку злочинів, що вчиняються до осіб похилого віку становлять тяжкі та особливо тяжкі злочини: у 2012 році ця частка склала 50,5% від загальної кількості злочинів, вчинених щодо пенсіонерів, з них тяжкі 48,2%, особливо тяжкі – 2,27%, а у 2013 році – 50% від загальної кількості злочинів, вчинених щодо пенсіонерів, з них тяжкі 47,2%, особливо тяжкі – 2,7%, що свідчить про тенденцію збереження показників цієї категорії.

Інтерес становить вивчення структури злочинів, вчинених щодо осіб похилого віку, що, в свою чергу, дозволить виділити найпоширеніші види злочинів, в яких потерпілим є особа похилого віку, а також простежити динаміку вчинення основних видів злочинів за останні два роки (див. Діаграми 3, 4).

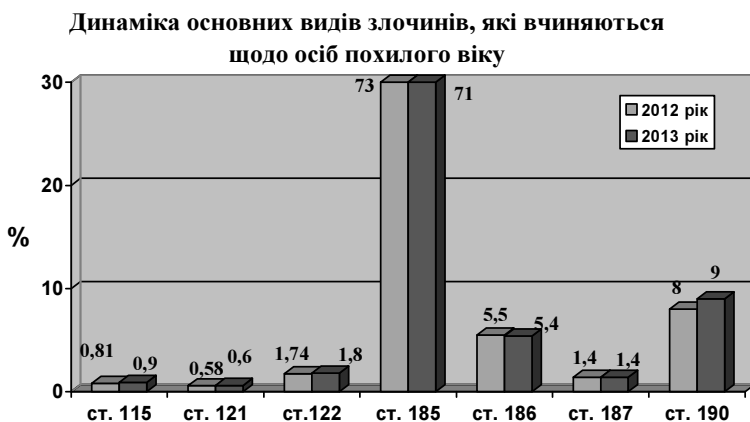
Аналіз зазначеної структури злочинів, в яких потерпілими стали особи похилого віку дозволяє виділити їх найбільш розповсюджені види.

Це, в першу чергу, крадіжка (ст. 185 КК України), питома вага потерпілих-пенсіонерів від даного злочину складає у 2012 році склала 73%, у 2013 році – 71%.

На другому місці шахрайство (ст. 190 КК України), питома вага потерпілих-пенсіонерів від даного злочину складає у 2012 році 8%, у 2013 році – 9%. На третьому та четвертому місцях грабїж (ст. 186 КК України) та розбій (ст. 187 КК України), питома вага потерпілих-пенсіонерів від даних складів злочинів становить у 2012 році 5,5% та 1,4%, у 2013 році – 5,4% та 1,4% відповідно.

Діаграма 4

Питома вага злочинів проти життя та здоров'я особи (умисні вбивства, спричинення тяжких тілесних ушкоджень та ушкоджень середньої тяжкості) щодо осіб похилого віку разом складають лише 3,1 % (у 2012 році) та 3,3 % (у 2013 році). Серед злочинів проти життя та здоров'я основна частка потерпілих зазнала тілесних ушкоджень середньої тяжкості (у 2012 році – 1,74%, у 2013 році – 1,8%), умисні вбивства щодо осіб похилого віку становлять найменшу кількість: 0,8% у 2012 році та 0,9% у 2013 році.

Аналіз темпів приросту динаміки структури віктимізації від основних видів злочинів свідчить, що за останні два роки всі основні види злочинів, які вчиняються щодо осіб похилого віку демонструють усталеність показників, і найбільш поширеними з них є злочини проти власності, тобто з корисливих мотивів, а самим розповсюдженим злочином, що вчиняється проти осіб похилого віку є крадіжка. Питома вага цього виду злочину є дуже високою і складає близько 70%.

Вчинення корисливих злочинів стосовно осіб похилого віку пояснюється, перш за все, характерними саме для цього віку фізіологічними, психологічними та соціальними особливостями, а саме: фізіологічними особливості похилого віку (фізична слабкість, вади зору та слуху), психологічні (надмірна довірливість, добродушність, необачність, занадто висока чи занадто низька самооцінка, нездатність швидко орієнтуватися у складних життєвих ситуаціях та приймати оптимальні рішення) та

соціальні (недостатній рівень знань, що спричинений стрімким розвитком новітніх технологій, низька соціальна активність, сімейний стан (відсутність рідних або наявність не зовсім гармонійних сімейних стосунків), невдоволеність своїм життям (зумовлена неможливістю продовження професійної діяльності)) особливості тощо.

Аналіз статистичних даних свідчить, що квартирні крадіжки щодо осіб похилого віку злочинці вчиняють переважно у містах та селищах міського типу (61%), з них у обласних центрах – 25%, у сільській місцевості – 39%; квартирні крадіжки вчиняються переважно вдень (з 09 до 16 год.) – 29%, в транспорті та на вулиці у вечірній час (з 16 до 22 год.) – 43%. Здебільшого предметами злочинних посягань при вчиненні кишенькових крадіжок є гроші та мобільні телефони. Залежно від вікових груп, розподіл потерпілих від крадіжок такий: 60-70 років – 64,3 %, понад 70 років – 35,7%.

Грабежі, як правило, вчиняються на вулиці (46,4 %), у транспорті, на ринках, а також у під'їздах житлових будинків (35,7 %). Грабежі переважно вчиняються у містах та селищах міського типу (83%), з них у обласних центрах – 39%, у сільській місцевості – 17%. Що стосується часу, то грабежі вчиняються найчастіше з 16 до 22 години (41 %). Предметами грабежів найчастіше є сумки, гаманці та мобільні телефони. Розподіл потерпілих від грабежів за віковими групами такий: 60-70 років – 72,6 %, понад 70 років – 27,4%.

Шахрайства переважно вчиняються за місцем проживання осіб похилого віку (47,6 %). Даний вид злочину переважно вчиняються у містах та селищах міського типу (88%), з них у обласних центрах – 48%, у сільській місцевості – 12%. Непоодинокими є випадки, коли шахраї незаконно заволодівають оселями самотніх осіб похилого віку. Шахрайства вчиняються переважно вдень (з 09 до 16 год.) – 59%. Насамперед жертвами таких злочинів стають люди похилого віку, які схильні до зловживання алкогольними напоями. Розподіл потерпілих за віковими групами від шахрайства такий: 60-70 років – 54,8 %, понад 70 років – 45,2%.

Розбійні напади щодо осіб похилого віку найчастіше вчиняються на вулиці (55,6 %), а також у під'їздах будинків, (наприклад, у ліфтах), зазвичай у вечірній та нічний час (73%). Даний вид злочину переважно вчиняються у містах та селищах міського типу (69%), з них у обласних центрах – 26,5%, у сільській місцевості – 31%. Розподіл за віковими групами осіб похило-

го віку від розбійних нападів такий: 60-70 років – 48,5 %, понад 70 років – 51,5%.

Вбивства осіб похилого віку, а також нанесення їм тілесних ушкоджень переважно вчиняються за місцем проживання жертви (66,7 %), як правило, у робочі дні тижня з 16 до 22 години. Знаряддями їх вчинення здебільшого є колючо-ріжучі предмети, а серед жертв переважають особи жіночої статі. Розподіл за віковими групами осіб похилого віку від розбійних нападів такий: 60-70 років – 47,6 %, понад 70 років – 52,4%.

Зазначимо, що майже 90 % злочинів були вчинені чоловіками. Як правило, особи жіночої статі вчиняли щодо осіб похилого віку злочини, які не вимагають застосування насильства (наприклад, крадіжки, шахрайства). Значна злочинна активність щодо вчинення злочинів стосовно осіб похилого віку, проявляється серед молодих осіб (до 35 років).

Так, у 2012 році частка осіб, які раніше вчиняли злочини становить 24,2 %, злочини щодо осіб похилого віку були вчинені у за попередньою змовою групою осіб у 7,2% випадків, неповнолітніми – 3,9%, непрацюючими особами – 26,6%.

Використовуючи прогностичні методи дослідження, можна передбачити вірогідність формування наступних тенденцій, що характеризують дану категорію, а саме вчинення злочинів стосовно осіб похилого віку:

- простежується негативна тенденція зросту як абсолютних, так і відносних кількісних та якісних показників злочинів, потерпілими від яких є особи похилого віку (з 2008 року спостерігається тенденція щодо стійкого зростання рівня віктимізації потерпілих осіб похилого віку (загалом на 5 %));

- простежується тенденція збереження високого рівня латентності віктимізації осіб похилого віку як об'єктивної (природної), так і суб'єктивної (штучної), що негативно впливає на одержання повної інформації про динаміку стану та структури віктимізації від злочинів, вчинених щодо осіб похилого віку;

- аналіз темпів приросту динаміки структури віктимізації від основних видів злочинів свідчить, що за останні роки всі основні види злочинів, які вчиняються щодо осіб похилого віку демонструють усталеність показників, і найбільш поширеними з них є злочини проти власності з корисливих мотивів (крадіжка, грабїж, розбій, шахрайство), самим розповсюдженим злочином, що вчиняється проти осіб похилого віку є крадіжка (питома вага цього виду злочину є дуже високою і складає близько 70%);

- характерною є тенденція збереження великої частки

тяжких та особливо тяжких злочинів, що вчиняються до осіб похилого віку на рівні 50,5% від загальної кількості злочинів, вчинених щодо даної категорії осіб;

– зберігається тенденція більшої віктимізації потерпілих чоловіків похилого віку від тяжких насильницьких злочинів (умисні вбивства, тяжкі тілесні ушкодження), ніж жінок такої ж вікової групи; разом з тим характерне повне домінування потерпілих жінок серед жертв корисливих та корисливо-насильницьких злочинів (крадіжка, шахрайство, грабіж, розбій), при цьому, частка потерпілих жінок від грабежів, розбоїв та шахрайств значно перевищує частку потерпілих чоловіків (приблизно на 30%);

– зберігаються і основні ознаки, що характеризують особу злочинця, який вчиняє злочин щодо осіб похилого віку (у 90 % випадків це чоловіки, як правило, особи жіночої статі вчиняють щодо осіб похилого віку злочини, які не вимагають застосування насильства (наприклад, крадіжки, шахрайства), значна злочинна активність щодо вчинення злочинів стосовно осіб похилого віку, проявляється серед молодих осіб (до 35 років), без певного роду занять.

Список використаних джерел:

1. Статистична інформація за 2005-2013 роки [Електронний ресурс]: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html/>.

2. Гришко О. М. Латентність корисливих злочинів, вчинених щодо осіб похилого віку | Гришко О. М. // Вісник Академії Адвокатури України – № 2. – 2009. – С. 97-101.

В данной статье проанализированы абсолютные и относительные показатели количества потерпевших пожилого возраста; исследовано динамику структуры виктимизации лиц пожилого возраста; изучено структуру преступлений, совершенных в отношении лиц пожилого возраста.

Ключевые слова: *лицо пожилого возраста, латентная преступность, динамика, структура преступности.*

This article examines the absolute and relative indicators of the number of victims elderly, reflecting the dynamics of their victimization, the dynamics of patterns of victimization of older persons based on their sex, The structure of the crimes committed against the elderly, which in turn allowed identify the most common types of crimes in which the victim is elderly, as well as trace the dynamics of the commission of the crimes in the past two years.

Key words: *elderly, latent crime, dynamics, structure offenses.*

Стаття надійшла до редакції 04.03.2014